Berényi Mária összeállítása

Macedorománok, románok Pesten és Budán a XVIII-XIX. században

A BARÁTSÁG melléklete

2009. november 15.

Mesélő házak

A történelmi Magyarország etnikai szempontból Európa legtarkább népességű országa volt. Ez a sokszínűség a Duna-parti ikervárosokat, Pestet és Budát, majd a fővárosnak tekintett s fővárossá egyesült Pest-Budát, illetve Budapestet is egyaránt jellemezte. A magyarok mellett kulturális-vallási közösséget alkottak itt a németek, a szerbek, a szlovákok, a görögök, valamint a románok is.

A görög és görög műveltségű *macedoromán kereskedők* A XVIII. században érkeztek nagy számban Magyarországra. A legtöbben *Moschopolisból* (ma: Voskopoje, Dél-Albánia), *Kozániból, Bitoliából* jöttek. Közéjük tartoztak a Grabovszkyak, a Derrák, a Nákók, az Argirik, a Mannók, a Lykák, és mások. Ők szállították uszályaikkal Pestre a délvidéki gabonát, de nemcsak ezzel, hanem bőrrel, vászonnal (kanavásszal), ezüsttel, arannyal és mindenféle kapós holmival, bazáráruval is kereskedtek. Az akkori Pesten a *macedóniai vlahokat* (cincárokat) is görögöknek mondták, mivel görög nyelven folytatták üzleteiket. *Családi körben azonban az aromán nyelvet (a macedorománok nyelvét) használták,* így egymás között meg is különböztették magukat a görögöktől. E népesség gazdasági és szellemi központja Pesten volt.

Pesten és másutt is a macedorománság volt vezető ereje és megszervezője az ortodox románságnak. Hosszú időn keresztül szinte más polgári rétege nem is volt a magyarországi románoknak. Szorgalmas, takarékos, az üzleti érdekeket minden fölé helyező emberek voltak, erősen ragaszkodtak ortodox hitükhöz és a kultúra fejlesztése iránt is elég nagy érdeklődést mutattak. A város minden forgalmasabb helyén voltak üzleteik, s hamarosan tekintélyes vagyonra, számos ingatlan- és háztulajdonra tettek szert.

A pesti Belváros: Vörösmarty tér

A mai Vörösmarty tér keleti házsorának tulajdonosai az 1840-es években már kizárólag a pesti macedorománok voltak. A Vörösmarty tér 2. számú sarokház a *Mocsonyi* családé, a 3. számú ház helyén *Sina* György háza állott, a 4. szám alatt *Lepora* Anasztáz háza volt, az 5. számú ház *Grabovszky* Konstantiné, a 6. számú sarokház *Lyka* Anasztázé volt.

A Lyka házzal szembeni telket, ahol a Harmincadvám hivatalának épülete állt, négy tulajdonos vásárolta meg. A József nádor tér és a Dorottya utca sarkán Lyka Anasztáz újabb házat építtetett. Többszöri átépítés után e háztömbben található ma a Gerbeaud cukrászda.

A Gizella tér (mai Vörösmarty tér), Klösz György Gyűjtemény

A Váci utca az 1890-es években, Klösz György Gyűjtemény

A Lyka család volt a XIX. századi Budapest macedoromán származású famíliái közül az egyik legtekintélyesebb. A dinasztiát alapító *Lyka* Demeter 1737-ben született Moschopolisban. Pontosan nem tudható, mikor telepedett le Magyarországon, 1789-

A szerző a Magyarországi Románok Kutatóintézetének igazgatója. E tanulmányának bővített változata nyomán az MTV Ecranul Nostru, román nemzetiségű magazinja, sorozatban mutatja be Budapest „Mesélő házait".

Voskopoja

Voskopoja (albánul Voskopojë / Voskopoja, görögül Μοσχόπολι, aromunul Moscopolea vagy Moscopole, szerbül Москополье vagy Moskopolje, bolgárul Москополе) elzárt hegyi falu Albánia délkeleti részén, 1160 méteres tengerszint feletti magasságban, Korça kerületben. Lakossága mintegy 700 fő. A XVII-XVIII. században az aromunok jelentős gazdasági, kulturális és vallási központja volt. Ma lakói mezőgazdasági tevékenységet folytatnak.

A kietlen hegyvidéki környezetben megtelepedett várost a XIV. századból említik először a krónikák Moschopolis néven. Az itt élő aromunok kiterjedt kereskedelmi tevékenységének köszönhetően az 1760-as években élte virágkorát. A pezsgő gazdasági életű város kapcsolatokat tartott fenn Konstantinápollyal, Velencével és Lipcsével. Lakossága 1750-ben a 45 000-et, 1788-ban a 60 000-et is elérte, ami a korabeli Balkán-félszigeten valóban nagyvárosnak számított. A virágzó Moscopolea lakosságának döntő hányada ortodox vallású aromun volt, de görögök, albánok, bolgárok is nagy számban éltek a városban. Volt huszonhat temploma, kolostora, bankja, sőt felsőfokú tanintézménye is: az 1744-ben alapított keresztény Hellenikon Frontisterion. Itt nyílt meg a Balkán első nyomdája, amely a kulturális felvirágzás évtizedeiben helyi szerzők műveit adta ki görög és görög betűs aromun nyelven. 1770-ben itt jelent meg a modern balkáni nyelvek – görög, albán, aromun, bolgár – első szótára.

Első ízben 1769-ben dúlták fel a törökök a várost, majd többszöri fosztogatásukat követően 1788-ban Ali Tepeleni pasa albán csapatai felégették, s a földdel tették egyenlővé Moscopoleát. A túlélők javarésze Görögországba, Szerbiába, Romániába és Bulgáriába menekült, de a gazdagabb kereskedőcsaládok a Monarchiában, Bécsben, Pest-Budán és Erdélyben találtak új otthonra.

A városba soha nem tért vissza a régi, dicsőséges múlt, a Balkán-háború során, az I. és a II. világháborúban további pusztításokat kellett elszenvednie. Napjainkra kis hegyi falu lett, ahol az egykori nagyvárosról mindössze öt, romos állapotban lévő ortodox templom árulkodik. A falu legszebb, ma is látható emléke az 1721-ben épült Szent Miklós-templom (Kisha e Shën Kollit), figyelemreméltóak freskói is. A másik négy templom rendkívül romos állapotban van. Aromun szót azonban ma is hallani a falu utcáin. 2002-ben Voskopoját a New York-i székhelyű World Monuments Fund (WMF) felvette a száz legveszélyeztetettebb történeti emlékek listájára.

Forrás: Wikipedia

ben azonban már egyik aláírója annak a kérvénynek, amelyben a pesti görögök és macedorománok saját templom építését kérvényezték. Feleséget szintén macedoromán családból választott magának, *Gozsdu* Juliannát vezette oltárhoz, aki harmincegy évvel volt fiatalabb nála. Házasságukból több gyermek született, köztük 1800-ban Anasztáz is, aki üzletember, híres bőrkereskedő lett.

Lyka Anasztázt 1830-ban felvették a pesti, 1833-ban pedig a budai polgárok közé is, tekintélyes emberré vált. Fölös tőkéjét főleg házingatlanokba fektette, az akkor épülő Új-Lipótvárosban (a mai V. kerület északi részén). Magának 1844-ben a Vörösmarty tér és a Harmincad utca sarkán építtetett egy háromemeletes palotát. A *Hild* Józseffel, a neves építésszel terveztetett épületet több mint száz évig az utódai lakták.

Nem sokon múlt, hogy 1870 körül a tér maga is Lyka Anasztáz nevét vegye fel. A gazdag macedoromán ugyanis az 1860-as években időszerűtlennek ítélte az akkor használatos elnevezést, hiszen az egykor ott állt, s 1847-ben leégett pesti Német Színháznak 1856-ra már az utolsó köveit is teljesen eltakarították a tér Duna felöli oldaláról. A tisztelet és az emlékezés azonban még jó ideig kijárt az egykorvolt patinás épületnek, alapos okot kellett tehát adni a névváltoztatási kérelméhez. Először azzal indokolta névadási vágyát, hogy itt álló palotája épp eléggé meghatározza a tér képét. Érezte viszont, hogy ez önmagában aligha hatja meg a pesti döntnököket, ezért kérelmének nyomatékot adva, tekintélyes összeget is kilátásba helyezett arra az esetre, ha a az ő neve kerülne az utcatáblákra. A város mindenkori anyagi helyzetét ismerve, ez akár be is válhatott volna, ha nem jön közbe egy örvendetes családi esemény. Lyka balszerencséjére a kérelmével egy időben ékezett a hír a városházára, hogy Ferenc Józsefnek lánya született, akinek az első magyar királyné, Gizella nevét adták. Ilyen megtiszteltetést pedig illett egy közterület elnevezéssel viszonozni. A Színház térből így lett Gizella tér, hogy aztán 1920-ban, a Habsburgtalanítási-láz idején azt is lecseréljék a homlokzatokon a Szózat költőjének nevére.

Lyka Anasztáz 1871-ben hunyt el, felesége pedig négy évvel később. Utódaira tizenöt pesti bérpalotát hagyott.

Váci utca

A *Váci u. 2.számú sarokház (Vörömarty tér 2.).* Ez a „másik" Mocsonyi ház, amelyben *Mocsonyi* Sándor is évtizedeket töltött. A ház sarkán a cégér tartó vasállvány M. S. betűi még ma is emlékeztetnek erre. A telken álló korábbi házban sok üzlet és vállalkozás működött, köztük *Mayer* György fotográfus műterme és *Joksch* Anasztáz zeneiskolája, amelyben 1836-tól tanulók százai ismerkedtek meg a zongorázás, hegedülés, csellózás fortélyaival.

A mai épület *Kallina* Mór építész tervei szerint 1877 elejére készült el. Akkor sok szakmai kritikát kapott, mivel a többi Gizella téri épülethez, a tér építészeti arculatához túlságosan egyszerűnek tartották. Az új épületben is kaptak helyet különféle üzletek. Itt volt *Winkle* Nándor metszet- és rámakereskedése is, amely korábban, már a régi „Párisi-házban" megalapozta hírnevét, onnan azonban 1906 körül, amikor megkezdődtek a bontási munkálatok távoznia kellett. Ekkor költözött ide a Mocsonyi-házba, és a főüzlet 1934-ig itt is maradt. A ház bérlői közé tartozott

A Váci utca a XX. század fordulóján

a Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Párt is, amelynek helyisége a Vörösmarty téri oldalon ott volt, ahol a bejárat feletti kis erkély látható. Erről az erkélyről hangzottak el 1918. október 28-án, az úgynevezett lánchídi csata előtt a forradalmi lelkesítő beszédek.

A Mocsonyiak a XVIII. században Macedóniából érkeztek Magyarországra, és sohasem vallották magukat görögnek, mert ők a macedóniai románság hat nemzetsége közül a legműveltebből, a moszkopolok nemzetségéből származtak. A macedorománok (arománok) nyelvében a „Mocion" ragadványnév móc eredetre utal. Egyik családtagjuk, *Mocsonyi* Péter, tábori papként szolgált és esett el.

A később két ágra vált család ősei Mihály és András voltak, akik Pesten telepedtek meg. Vagyonos kereskedők lettek, s nagy befolyással voltak az iparra, de a közéletben is fontos szerepet vállaltak magukra. Tőkéjük egy részét házingatlanokba fektették. A Mocsonyi család tagjainak 17 háza volt Pesten.

1780-ban András utódai kapták katonai érdemeik és pénzügyi áldozataik elismerésül a már említett bánáti, foeni birtokot, majd 1783-ban nemesi oklevelet „de Foeni" előnévvel. A másik ág ősének, Mihálynak egyik utóda, az akkor már Tokajon élt Péter 1804-ben kapott nemességet. A két ág később összeházasodott s ebből származott Sándor (szül. 1841.) és Eugen (szül. 1844.).

Alexandru Mocioni, azaz *Mocsonyi* Sándor (Pest, 1841. nov. 4. – Birkis, 1901. ápr. 1.) magyarországi román politikus, zeneszerző. A pesti piaristákhoz járt gimnáziumba, apja Atanasie *Marienescu*t fogadta mellé házitanítónak. Jogi tanulmányait Pesten, Bécsben és Grazban végezte. Tudatosan készült a politikusi pályára, körutazást tett Belgiumban és Svájcban, hogy megismerje a nyugat-európai többnemzetiségű államokat.

1865-ben lett országgyűlési képviselő. Felkészültsége és kiváló szónoki adottságai a huszonéves fiatalembert hamar vezérszerephez juttatták a nemzetiségi képviselők között. 1867-ben az Eötvös-féle törvényjavaslattal szembeni nemzetiségi ellenjavaslat megalkotója volt, amely föderatív alapon szabályozta volna a hivatalos nyelv kérdését. A magyarországi nem magyar népek sorsának kulcskérdését ugyanis a nyelvi jogokban látta. A *Reform*, a *Zukunft*, a prágai *Politik* és más lapok hasábjain publikált. 1869. január 15-én megjelent programadó írásában megállapította, hogy a magyar uralkodó osztály ahelyett, hogy

az ország népeinek szövetségét kereste volna, természetellenes szövetséget kötött az ausztriai német politikai osztállyal, amely a többi nép ellen irányul. A megszületett nemzetiségi törvényt a természetes jogokkal ellenkezőnek nevezte, mivel nem ismerte el a nem magyar nemzetek létét az országban. 1869. január 26-án a temesvári vigadóban megalakult Román Nemzeti Párt elnökévé választották. 1869–1872-ben Lugos, 1872-tól pedig Máriaradna választókerületét képviselte az országgyűlésben. 1874-ben lemondott képviselői mandátumáról, de pártelnöki tisztségét megtartotta. Ettől kezdve a teleket Budapesten, az év többi részét vlajkoveci birtokán töltötte. Lassanként a magyar politikai rendszerrel szembeni passzív ellenállás hívévé vált. Sokat tett a román egyháznak a szerbtől való elválása és a szebeni érsekség megalapítása érdekében.

Több bánáti, erdélyi, valamint más magyarországi román irodalmi és kulturális egyesület tagja, illetve kezdeményezője volt. Anyagi támogatást nyújtott a Pesten megjelenő román újságoknak. Nagy mecénása volt a Pesten tanuló román hallgatóknak, s a Petru Maior Kör különböző tevékenységeit is bőkezűen pénzelte. Bécsi tanulmányi évei alatt zenét is tanult. Több általa szerzett zeneművet elő is adtak. A mai Vörösmarty tér és Váci utca sarkán lévő palotájukban a Mocsonyiak gyakran rendeztek matinékat és zenei esteket. *Liszt* Ferenc is gyakran volt vendég a Mocsonyi-házban, aki barátságos viszonyt ápolt Alexandru Mocionival.

Iosif *Vulcan*nak sikerült megnyernie a színházügy felkarolására is. Mocioni 1870 februárjában Váci utcai házába invitálta az összes budapesti román értelmiségit, s egyesületet alapítottak *„Román színházalap szerzési társulat"* elnevezéssel. A szervezetnek Iosif *Hodosiu* lett az elnöke, Iosif Vulcan a titkára, Vincentiu Babeş a pénztárosa, a vezetőségi tagoknak pedig Alexandru *Roman*t, *Petru* Mihályt és Iosif *Gal*t választották. A működésüket nyolcezer forintos tőkével kezdték meg. Az egyesület székhelye 1895-ig Budapest, majd attól kezdve pedig 1914-ig Brassó volt. Működésük során vándorszíntársulatot alakítottak, amely bejárta a román településeket, s színműpályázatokat írtak ki évről évre.

A *Váci u. 9. sz.* alatt álló épületet 1800-ban *Nákó* Kristóf vásárolta meg ötvenezer forintért, akitől *gróf Nákó* Sándor örökölte. Ő volt az, aki megvette az északi telket és 1840-ben egyesítette, hogy engedélyt kaphasson az új – a későbbi Hét választófejedelem-ház – felépítésére. A tervező építész eben az esetben is Hild József volt. Nákó Sándor 1848-ban halt meg. Örökébe *gróf Nákó* Kálmán lépett, aki az épületet szállodává alakította át. 1865-től 160 szobával és étteremmel, kávéházzal itt működött a *Nemzeti Szálló.* Az épületet 1881-ben négyszázhetvenezer forintért vásárolta meg a Magyar Jelzálog Hitelbank, amely egy ideig még fenntartotta a szállodát, majd mivel csak teljes átépítés után lehetett volna versenyképes, újból bérházzá alakította. A *Nemzeti Szálló* feliratot 1902-ben távolították el a homlokzatról. Az 1937-es nagyobb átalakítás után 1964-1967 között építették át újra a házat a *Pesti Színház* számára.

A házat 1818-ban *Mocsonyi* János vette meg. Örököse, *Mocsonyi* György leányát, Líviát 1880-ban gróf *Bethlen* András vette feleségül. Halála után özvegye lett a tulajdonos.

A *Váci u. 21*-es házat több tulajdonos birtokolta, amíg 1782-ben a Helytartótanács első ízben engedélyezte, hogy görögkeleti vallású is vásárolhasson házat magának Pesten, mégpedig éppen ezt. *Argiri (Argyr)* Demeter, Moschopolisból származó bőrkereskedő részesült ebben a kegyben.

Argiri bőkezű anyagi támogatása tette lehetővé, hogy a görögök és macedorománok megvásárolják azt a telket, amelyen templomuk és a Görög-udvar felépült. Fiai, *Argiri* Naum és Konstantin 1812. június 18-án kérelmezték, hogy az apjuk végrendelete értelmében rájuk maradt házat (s egy másikat is) a nevükre írják. Tőlük később *Raics* Sámuel vette meg**.**

A *Váci u. 28. sz.* alatt állt a XIX. század közepéig az „Aranyhorgonyhoz" címzett fogadó. Az épületet új tulajdonosa, *gróf Keglevich* Ádám lebontatta, s barokk emeletes házat épített a helyébe. A Váci utca már akkor is forgalmas volt, ezért jól jövedelmező vállalkozásnak bizonyult a ház földszintjén igényesen kialakított „A három pesti leányhoz" címzett rőfös bolt. Az épület udvarában működött *Simonyi* Antal fényírdája, amely a főváros talán legelőkelőbb fotográfiai műterme volt, noha területe alig haladta meg a harminc négyzetmétert. Itt készítette egyik leghíresebb felvételét is, amely az 1861. évi országgyűlés tagjait ábrázolja. A műterem 1864 januárjában leégett, miután a stúdió egyik kollódiummal telt edénye felrobbant. A fotográfus egyedül takarította el a romokat, s azonnal hozzálátott az újjáépítéshez. A város határozata szerint azonban Simonyi attól kezdve kémiai szereket nem raktározhatott az üzletben. 1866-ban eladták az épületet. A helyére *Lyka* Döme 1879-ben *Steindl* Imrével (az Országház tervezőjével – *a szerk.*) építtette fel a máig épen maradt Lyka-házat.

Roosevelt tér

Hild József épületei, már csak nagy számuk miatt is, gyakran képeztek együtteseket. Az azóta átépült klasszicista pesti Duna part kialakításában is közreműködött. Az akkori Kirakodó (a mai Roosevelt) téren – melyet az akkori Európa legszebb közterének tartottak – s a hozzá csatlakozó utcákban is több épületet tervezett. Itt volt a Diana-fürdő, a későbbi Európa szálló, a Lloyd- és a *Nákó-palota* is. Sajnos mára mind a múlté.

Az új kereskedői, iparosi, bankári réteg reprezentációs igényét fejezte ki a Kirakodó tér pompás, kéthárom emeletes klasszicista palotasora. A tér házsorának középső épületét *Deron* Antal nagykereskedő építtette. 1833-ban vásárolta meg *Nákó* János, s miután 1869-ben *Pucher* József építésszel háromeme-

letesre bővíttette, a palota Pest leglenyűgözőbb magánépületének számított. (A Magyar Tudós Társaság is e ház első emeletén talált ideiglenes otthonra.)

A Nákó család ősei Macedóniából származtak, Havasalföldön át vándoroltak Dél-Erdélybe. Hatalmas vagyonukat a török és a francia hadjáratok során sertéskereskedéssel s hadiszállítással szerezték. Az első ismert ősük neve Krisztoforosz Diogninosz *Nakosz*, aki magyar nemességet már Nákó néven kapott, a nagyszentmiklósi és szentmarjai uradalmak gazdájaként. (A Nakosz eredetileg ragadványnév volt, ami sűrű szakállút jelent.) A Nákó család gazdagságáról legendák keringtek. Ez ragadta meg Jókai fantáziáját is, aki az egyik Nákóról mintázta a Cigánybáró alakját. A Nákó-birtokon bukkant elő a földből a híres, huszonhárom darabból álló nagyszentmiklósi aranylelet. A sokáig Attila kincsének tartott leletet ma a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzik, és továbbra is tartanak körülötte a tudományos viták.

A Nákó-palotát 1903-ban bontották le. 1906-ban épült helyére a máig álló szecessziós Gresham-palota – Budapest egyik legértékesebb ingatlana

A Roosevelt tér meghatározó épülete, a *Magyar Tudományos Akadémia palotája* is, amelynek létrehozásában komoly szerepet játszottak a kiemelkedő macedoromán családok is. A magyar kultúra e fellegvárának, amely az ország gazdasági, társadalmi, kulturális és tudományos fejlődésének szellemi irányítását tűzte ki célul, még az 1850-es években sem volt állandó székhelye. 1825-30 között az üléseket még Pozsonyban, a főrendek termében tartották. Pest az igazgatósági üléseknek csak 1830, a nagygyűléseknek 1831 óta volt csak a helyszíne. Egy ideig – mint említettük már – a Nákó-palotában béreltek helyiségeket. Ezekben helyezték el a könyvtárukat is, s ott tartották meg az igazgatósági és bizottsági üléseiket. 1859-ben *gróf Dessewffy* Emil, az MTA akkori elnöke felhívására közadakozás indult. Még a nyilvános gyűjtés megindítása előtt, 1858. augusztus 14-én tette meg *báró Sina* Simon a maga nyolcvanezer forintos felajánlását, amely az első és legnagyobb magánadomány volt. A báró levele és az adomány feltételeit rögzítő Alapítólevél Bécsben íródott. Érdemei elismeréseként, 1858-ban az Akadémia az igazgatósági tagjai közé választotta.

A családalapító, *Sina* Simon még *Mária Terézia* idején érkezett Moschopolisból Bosznián át Bécsbe, a Habsburg Birodalomba. Keleti holmikkal, főként gyapottal és török dohánnyal kereskedett, amiből szépen meggazdagodott.

Zseniális fia, *Sina* György ebből a vagyonból teremtett hatalmas bankházat. Ő is nagykereskedő volt, de a gyapot- és dohányforgalmazáson túl, a magyar termékekben rejlő lehetőségeket is felfedezte. Az itteni gyapjút cseh és morva gyáraknak, a magyar dohányt pedig Francia- és Olaszország kereskedőinek adta el. Mielőtt bankár és vállalkozó lett, vasutakat is épített. 1818-tól magyar nemes, 1832-től osztrák és magyar báró, földesúr lett egy személyben, Széchenyi terveinek leghathatósabb támogatójaként írta be a nevét a történelembe. Sok birtokot vásárolt Magyarországon, amelyek együttes nagysága vetekedett az Eszterházy hercegek földjeinek méreteivel. (1856-ban bekövetkezett halála után fia,

Kirakodó tér, a mai Roosevelt tér az 1850-es évek környékén (grafika)

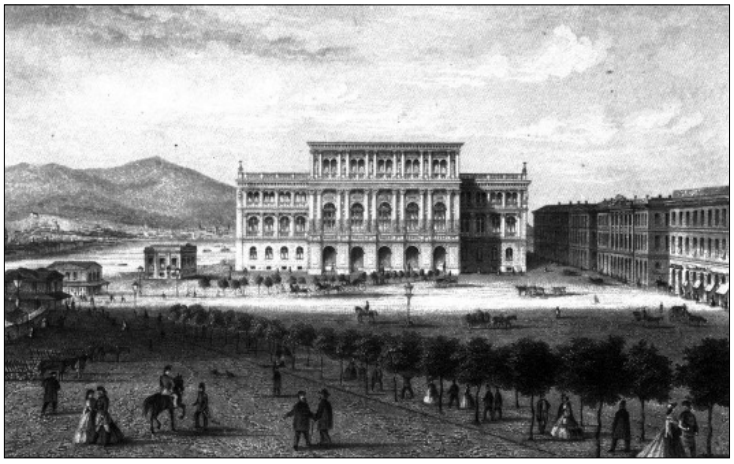

A Magyar Tudományos Akadémia

A Lánchíd Pestről nézve, Klösz György Gyűjtemény

Sinai Simon 240 ezer holdnál nagyobb területű, kitűnően felszerelt kilenc uradalmat örökölt utána.) Volt palotája Bécsben, Párizsban és Velencében a Canale Grande mentén is. Nemcsak a pesti akadémia sorsát viselte a szívén: egymillió forintért Athénban a görögöknek is tudományos akadémiát épített s mintegy kétszázezer forintot költött az athéni csillagvizsgáló intézet berendezésére, fenntartására.

Magyar jótékony és kulturális célokra is szívesen áldozott. A Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház, a Nemzeti Kaszinó, a Szent István-bazilika, de árvaházak, bölcsődék, kórházak, bankok, biztosítóintézetek alapítói és támogatói közt egyaránt jelen volt. Buda, Arad és Szeged városa díszpolgársággal tüntette ki. Nevét az irodalmi és a tudományos világban is bearanyozta (1857-ben az ő támogatásával indult meg például *Csengery* Antal szerkesztésében a Budapesti Szemle).

A Roosevelt téren van a *Lánchíd* pesti hídfője is. A Budát és Pestet összekötő híd gondolata már II. József uralkodásától (1780-1790-től) kezdődően valamilyen formában mindig szerepelt a Helytartótanács napirendjén. A Dunáról ezért is rendszeresen gyűjtötték az adatokat, de a tengernyi nehézség áthidalására (itt helyénvaló ez a szó) csak olyan ember lehetett képes, aki fel tudta fogni a „híd-eszme" összes dimenzióját. Az 1832-ben létrehozott Budapesti Hídegyesület tagjai lenyűgözve hallgatták *gróf Széchenyi* István fejtegetését, aki szerint az épülő híd egyfelől közlekedési műtárgy, másrészt fantasztikusan modern műszaki alkotmány, amelyet tíz évvel korábban sehol a világon nem lehetett volna még felépíteni.

A tervtanulmány Széchenyi angliai tapasztalatgyűjtése alapján készült. Ő választotta ki a finanszírozót a macedoromán származású *Sina* György bécsi bankárt, csakúgy, mint a megvalósítás kulcsembereit, két névrokon angol mérnökembert: a tervező William Tierney *Clark*ot és a munkálatokat a helyszínen irányító, nálunk meghonosodó *Clark* Ádámot. (Utóbbi nevét viseli a budai hídfőnél elterülő tér – *a szerk.*) Az országgyűlés az 1836. évi XXVI. törvénycikkben adta áldását a vállalkozásra, az építkezés 1839-ben kezdődött, és az alapkövet 1842. augusztus 24-én a napóleoni háborúk jeles osztrák hadvezére, *Károly főherceg* tette le a pesti oldal zárgátjában. A láncok kifeszítése 1848 nyarán történt meg. A szabadságharc idején, az ideiglenes pályatesten már oda-vissza masírozott barát és ellenség. *Hentzi* tábornok, Buda osztrák védője 1849. május 21-én, a honvédseregek győzelmét látva, alantas boszszúból megparancsolta a hídtest felrobbantását is, de a tűzszerészek nem fértek a lánckamrákhoz, így a végrehajtással megbízott császári alezredes csak a hídpályára kötözött puskaporos hordókhoz vezető lőporos deszkacsatornába vághatta bele az égő szivarját. Rajtavesztett: a hídtest helyett őt tépte darabokra a robbanás.

A kész Lánchídon Széchenyi már nem mehetett át. A sors kegyetlen játéka, hogy 1849. november 20-án a hidat a szabadságharcért kegyetlen vérbosszút álló császári főparancsnok, Julius *Haynau* táborszernagy adhatta át a forgalomnak. A jeles mű azonban így is betöltötte történelmi hivatását az ikervárosok egybekovácsolásában. A híd pillérjére azonban aranybetűkkel vésték be Széchenyi – s melléje méltán a macedoromán Sina – nevét is.

Petőfi tér

A pesti görögök és macedorománok itt építették fel Duna parti templomukat, amely Pest igen nevezetes épülete volt. Az a százhetvenkilenc görög és macedoromán család, amely a XVIII. század végén pénzt adott a templom létesítésére, a város leggazdagabbjai közé tartozott, jelentős vagyonra tett szert a dunai kereskedelemből. Ez a jeles kolónia egyébként akkor több mint hatszáz főt számlált. Egyházközségüket 1788-ban alapították meg *Graeco-valachica comunitatis Pestiensis* néven. A Helytartótanácstól 1790-ben kaptak engedélyt a templomépítésre. A gazdag macedoromán kereskedő, *Argiri* Demeter vezetésével a piaristáktól vásároltak telket az akkori Kis utcában. Itt állt 1937-ig a Görög-udvar, a pesti görögök központja.

A templom terveit *Jung* József készítette el. A Helytartótanács tiltotta a túl magas tornyokat, ezért záródtak eredetileg lapos gúlával. 1791-ben tették le

az alapkövet, de az építkezés – az építész és a görög közösség elszámolási vitái miatt – a tervezett három év helyett tízig tartott. A templombelső még ma is pazar szépségű faragványait, például az oltár mögötti ikonosztázt *Joannovics* Miklós, a barokk faszobrászat egyik legjelentősebb hazai mestere készítette. A művész görög származású volt, s ahogy műve szignójában olvasható, Naxosz szigetén született. Akkor azonban már jó ideje Magyarországon élt, előbb a Szerémségben, majd Egerben dolgozott. Az ikonosztáz festményei csak a felszentelés után kerültek a falra. A famunkák is eltartottak egyébként 1806-ig. *Kuchelmeister* bécsi mester összesen nyolcvan kisebb-nagyobb ikont készített. Ezt követte az aranyozás, amelyre állítólag annyit költöttek, hogy abból tíz évig lehetett volna eltartani egy huszárt (és ez volt különben az egyik legkisebb költségtétel). A templom csak 1873-ban kapta meg az épülethez méltó toronycsúcsait, amelyeket *Ybl* Miklós tervezett. Ezek közül ma csak az egyik látható, mert a templom déli tornya a II. világháborúban elpusztult, s helyreállítása nemrég kezdődött el. Amikor a templom teljesen elkészült, az egyházközség Argirit választotta meg fő-, *Pellanga* Anasztázt pedig másodgondnokává. A templom és a templomot körülölelő terület lett a pesti kolónia központja.

A görögök és a vlahok 1812-től már külön tartották a szertartásaikat, s 1888-tól hosszú pereskedéssel vált szét a templomot még együtt építő két nemzetiség. A perköltségeket Alexandru Mocioni fedezte. 1888-ban a románok a Gozsdu Alapítvány egyik házába, a Holló utcába költöztek. 1808-1888 között a templom háta mögött, a Galamb utcában működött a *Şcoala Românească normală în libera şi krăiasca cetate din Pesta* elnevezésű román iskola**.** Itt voltak a román tanítók és papok lakásai is. Ezt nevezték Görög-udvarnak.

A tehetségesebb görög és macedoromán gyerekek a XVIII. század 70-es éveitől, a román gyerekek pedig a XIX. század közepétől, az egyházközségi iskola befejezése után mind nagyobb számban látogatták a pesti piarista gimnáziumot. Közülük később számosan magas közjogi tisztségeket nyertek el.

Pesti Barnabás utca

A jelenlegi *100 éves étterem*nek otthont adó *Pesti Barnabás utca 2.* számú épületet – *Proberger* Jakab az első pesti serfőzőcéh főcéhmesterének háza helyére – 1755-tól 1756-ig *Péterffy* János ítélőtáblai ülnök építtette. Ez a pesti barokk világi építészet úgyszólván egyetlen fennmaradt emléke. A Belváros rendezése ugyanis az előző századfordulón megpecsételte az egy- vagy kétemeletes, szűkebb utcákba épült régies házak sorsát, mivel útjában álltak a város terjeszkedésének. Az utolsó barokk palotákat a XX. század közepén (a Batthyány-palotát 1933-ban, az Orczy-palotát 1942-ben) bontották el. Kivételt csak ez, a *Mayerhoffer* András által tervezett, szerény méretű Péterffy-palota jelentette. Péterffy özvegye, *Nefferer* Katalin 1782-ben az épületet végrendeletileg *Oberg* Antónia bárónőre hagyta, aki 1800-ban huszonhatezer forintért eladta *Macsenka* Konstantin görög kereskedőnek. Az ő özvegye ment férjhez *Grabovszky* Athanáz kereskedőhöz, s az épület 1888-ig e család tulajdonában maradt. Tőlük *Kriszt* Ferenc vendéglős vásárolta meg ekkor az ingatlant. Az 1930-as évek közepén *Wydler* Károly lett az új tulajdonos, aki 1938-ban helyreállította az épületet, amelyben már a XVIII. század végén kocsma működött. 1831-ben itt nyílt meg a Hasslinger-féle, „Buda Városához" címzett vendéglő. 1864-től 1941-ig a *Kriszt család három generációja vezette kezdetben Fehér Hajó, majd Kriszt néven, 1923-tól ismét „Buda Városához" cégérezve.* A fogadó és vendéglő akkor élte aranykorát, amikor az előtte elterülő régi Városház téren működött a hetipiac. Nappal a piaci árusok, este a város előkelő urai és a polgárai látogatták. Az 1931. évi centenáriumon vette fel az étterem a ma is viselt „100 éves" nevet, s emléktáblát is avattak az évforduló alkalmából. A Taverna Rt. majd a 2006-tól a DARE Csoport irányítása alá került TAVERNA Holding Zrt. tulajdonában levő üzletet a 100 Éves Vendéglátó és Szolgáltató Kft. üzemelteti, amely az épület éttermi részét az V. kerületi önkormányzattól bérli.

A XIX. századelőtől fogva Grabovszky Athanáz e házában működött egy román irodalmi szalon, melynek állandó vendégei között voltak: Petru *Maior,* Samuil *Micu-Clain,* Gheorghe *Şincai,* Dinicu *Golescu,* Zaharie *Carcalechi,* Dimitrie *Ţichindeal,* Teodor *Aaron,* Damaschin *Bojincă,* Moise *Nicoară,* Eftimie *Murgu,* Emanuil *Gojdu* és még sokan mások. A ház ura nagyon jó kapcsolatot ápolt a moldvai és havasalföldi írókkal is, főleg Dinicu *Golescu*val. Idővel a pesti egyetem román diákjai közül is többen látogatták a Grabovszky-szalont, ahol komoly irodalmi, történelmi, egyházi vitákat és tanácskozásokat tartottak. Megfordult itt a kor minden jelentősebb írója és gondolkodója. Ebben az épületben körvonalazódott és erősödött meg a pesti román nemzeti mozgalom is. Eszméiket abban a *Biblioteca românească* (Román könyvtár) című irodalmi folyóiratban közölték, amelynek publicistái között a későbbi nagynevű román irodalmárok, politikai vezetők, tanárok, jogászok és újságírók egyaránt megtalálhatók voltak. Grabovszkynak nagyon gazdag könyvtára volt, előfizetett regáti lapokra és könyvekre is. A Román Tudományos Akadémia ma is sok kéziratot őriz, amely a pesti Grabovszky-hagyatékból származott. A macedorománok sokat áldoztak a kultúrára, alapítványokat hoztak létre, támogatták a budai Egyetemi Nyomda román nyelvű kiadványait, s Pesten román lapok indítását is elősegítették. Mecénásai voltak úgy a román, mint a magyar kulturális kezdeményezéseknek. Ezek élén is többnyire Grabovszky Athanáz állt.

Az épületnek az erdélyi és magyarországi román egyház szempontjából is van nevezetessége. Atanasaiu *Saguna* (később felvett nevén: Andrei Saguna), az erdélyi és magyarországi Román Or-

todox Egyház érseke – a háztulajdonos unokaöccse – gimnáziumi és jogi tanulmányai idején, 1823-1829 között szintén itt élt.

Nyáry Pál utca, Veres Pálné utca

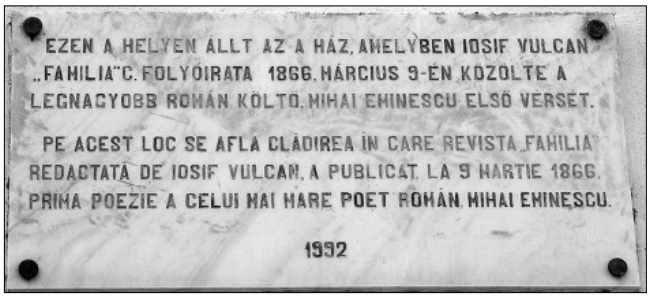

Familia emléktábla, Budapest, V. Nyáry Pál u. 4.

A *Nyáry Pál u. 4-ben* (a Váci utcai sarkon) működött a Iosif *Vulcan* alapította *Familia* szerkesztősége. A ház falán egy román és magyar nyelvű emléktábla tanúskodik erről.

Vulcan (Pusztahollód, 1841. márc. 31. – Nagyvárad, 1907. szept. 8.) publicista, lapszerkesztő, író, műfordító, irodalomszervező volt. Görög katolikus lelkészi családban született. Apja, Nicolae *Vulcan* Pusztahollódon, Nagylétán és Nagyváradon volt görög katolikus pap. Anyja, *Irinyi* Viktória, a '48-as hagyományokkal rendelkező Irinyi (Irimie) családból származott. Gyermekéveit Nagylétán töltötte. 1865-ben jelentette meg Pesten a *Familia* című folyóiratot, amelyet – 1880-tól Nagyváradon – a haláláig szerkesztett. E folyóirat közölte 1866. március 9-én a románok legnagyobb költőjének *„De-aş avea..."* című versét. A fiatal szerző eredeti vezetéknevét, az Eminovicit, a költői pályáján elindító Vulcan tanácsára ekkor cserélte fel *Eminescu*ra, amelyen elhíresült. Mihai *Eminescu* is innen indult tehát.

Az egykori Zöldfa, a mai *Veres Pálné u. 11. sz.* alatti épületben működött egykor a *Petru Maior Kör* és *Luceafarul* irodalmi lap. Működésük legsikeresebb szakasza Octavian *Goga* és munkatársai nevéhez fűződik. 1903-1904-ben Goga szerkesztésében jelent meg a lap, aki maga is e házban (a III. emelet 23-ban) lakott.

A XIX. század elejétől folyamatos volt az erdélyi és magyarországi román fiatalok jelenléte a pesti egyetemeken. Létszámuk egyre növekedett, a XX. század fordulóján már mintegy háromszáz román tanult itt. Az 1848/49-es forradalmat követően az erdélyi román közélet képviselői több ízben sürgették egy román egyetem felállítását, kérésük azonban nem talált meghallgatásra. A pesti egyetem keretében létrejött viszont a román nyelv és irodalom tanszék, amelynek élére 1863-ban Alexandru *Roman*t nevezték ki. 1897-ben bekövetkezett haláláig látta el e hivatalát.

Pesten tanuló egyetemi hallgatók – köztük van Damaschin *Bojincă*, Pavel *Vasici*, Paul *Iorgovici*, Eftimie *Murgu* – már az 1820-as években rendszeresen összegyűltek Ioan *Teodorovici* budapesti görögkeleti lelkész lakásán, ahol *„A román tanulók egyesülete"* elnevezéssel magánjellegű zártkörű társaságot alkottak. Petru *Maior* történeti munkássága jegyében közelítettek a román irodalomhoz és történelemhez. A román tanszék létrejötte után, az akkori hallgatók jelentős kulturális és politikai tevékenységet fejtettek ki. A fővárosban tanuló román egyetemisták 1862-ben Iosif Vulcannal az élen egy irodalmi társaság létrehozásán fáradoztak. Az évben tartották meg a Petru Maior Kör alakuló közgyűlését, amelyen az olvasókör elnökéül Pertenie *Cosma* joghallgatót választották meg. Kezdetben hol az egyik, hol a másik tag lakásán tartották az üléseiket, később viszont a macedoromán Mocsonyi és Nedelkó család házaiban találtak otthonra.

A Petru Maior Kör 1868-tól kezdett jelentősebb irodalmi és kulturális tevékenységet folytatni, amikor a Pesten tanuló Ioan *Slavici* megalkotta az egyesület alapszabályát (amit csak 1872-ben fogadott el a Belügyminisztérium). A Kör a tagdíjakból, pénzadományokból és kulturális műsorainak bevételéből tartotta fenn magát. Hangversenyeket és bálokat rendeztek, amelyek bevételének jó részét a szegényebb hallgatók támogatására fordították. Sikerült egy jó könyvtárat is létrehozniuk, ahol irodalmi esteket és felolvasásokat tartottak. Az 1873/74-es iskolai év elején egy kórust is létrehoztak, amely rendszeresen fellépett. 1877-től 1894-ig *„Rosa cu ghimpi"* címmel egy kézírásos lapot szerkesztettek, amelyben irodalmi és tudományos munkák, valamint a diákélettel kapcsolatos tréfás írások kaptak helyet. Az olvasókör egy igazi, nyomtatott tudományos-irodalmi lapot akart. A tervek szerint ez *„Echoul tinerimii"* címmel jelent volna meg, de anyagi helyzetük végül nem tette lehetővé a kiadást.

1902-ben a Kör égisze alatt viszont megjelent egy nagyon színvonalas irodalmi folyóirat, a Luceafărul. A lapindításkor a szerkesztőbizottságban mások mellett A. P. *Banutiu*, Alexandru *Ciura*, Octavian *Goga*, Dionisie *Stoica*, Sebastian *Stanca*, Ioan *Lupaş*, Ion *Montani*, Ion *Lapedatu* vállaltak szerepet.

Az erdélyi és magyarországi román sajtótörténetben a Luceafărul volt az első sajtótermék, amely valóban színvonalas, értékes irodalmi műveket közölt. 1903-tól a lapot Octavian C. *Taslauanu* és Octavian Goga vették a kezükbe. 1906-ig Budapesten, attól kezdve 1914-ig Nagyszebenben nyomtatták. 1919-ben Nicolae *Iorga* szerkesztésében a folyóirat újra indult. A lap fénykorának mindenképpen a pesti időszakot tekinthetjük. Goga itt publikálta több közismert versét, amelyeket később a *Poezii* (Budapest, 1905.) című kötetébe gyűjtve is közreadott. 1906-ban ezzel a könyvével elnyerte a Román Akadémia irodalmi díját.

A pesti Luceafărul érdeklődése a román szellemi élet minden területére kiterjedt. Habár szépirodalmi jellegű volt, mégis a legkülönbözőbb tárgyú: történelmi, nyelvészeti, néprajzi tanulmányokat is közölt.

A folyóirat munkatársai többnyire – különösen a kezdeti időkben – a fiatal erdélyi román értelmiségből kerültek ki, később azonban több ismert író is publikált a pesti román hallgatók lapjában. Az 1900-as években több román kulturális és irodalmi kiválóság figyel föl a Petru Maior Kör tevékenységére. 1901-ben Nicolae Iorga, a jeles történész-irodalmár látogatta meg az egyetemista fiatalokat, 1910 őszén pedig a Sas-kör vendéglő nagytermében csaknem kétszáz román egyetemi hallgató ünnepelte a Budapesten átutazó híres román írót: Ion Luca *Caragiale*-t.

A Kör tagjai már minden olyan törekvést támogattak, amely a magyarországi románok kultúrájának fejlesztését, műveltségi színvonaluk emelését szolgálta, s tevékenységük a közélet más területeire is kiterjedt. Politikai jellegű rendezvényeik, felolvasásaik miatt a működésüket – amellyel jelentősen hozzájárultak az erdélyi és magyarországi román nemzeti-kulturális arculat kialakulásához – a Belügyminisztérium többször is felfüggesztette, de azt a világháború kitöréséig folytathatták. A Monarchia összeomlása után a Kör Kolozsvárra tette át a székhelyét, ahol 1918 novemberében a román egyetemi egyesületek szervezeti szabályzata szerint „*Centrul Studenţesc Petru Maior din Cluj"*-ra változtatta meg a nevét. A kolozsvári diákság tulajdonába került értékes könyvtára, archívuma, s nem megvetendő nagyságú vagyona is.

Józsefváros: Mária utca

Victor *Babeş* (róla kapta nevének felét a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem), amíg Budapesten élt, a VIII. kerületi *Mária u. 10-ben* lakott. Victor *Babeş* a bakteriológia „hőskorában" élt, amikor hónapok, sőt napok alatt új és új betegség-kórokozót fedeztek fel. Maga is a bakteriológia egyik kiemelkedő nemzetközi alakja, klasszikusa lett. Mintegy ezerháromszáz tanulmányt, cikket, monográfiát írt. Kora számos bakteriológusától – akik a megbetegedések létrejöttében kizárólag a baktériumok hatásával számoltak – eltérően ő már első írásaiban felhívta a figyelmet a szervezet válaszreakcióinak jelentőségére. Integratív, a mikrobiológiát és kórszövettani nézőpontot egyesítő felfogása, a *fertőző folyamat patamorfológiai szemléletei*ként és több mint 30 mikroba leírójaként ismeretes a tudománytörténetben.

Babeş 1854. július 28-án született Bécsben. Édesanyja Sofia *Holdscheid* bécsi polgárlány, apja pedig a bánsági származású Vincenţiu *Babeş* jogász, politikus, újságíró, a Magyarországi Román Nemzeti Párt egyik alapítója volt, aki harminc éven át a magyar országgyűlés tagja volt. Románia haladó köreihez is szoros szálak fűzték: alapító tagja volt a Román Tudományos Akadémiának és munkatársa több rangos román folyóiratnak.

Victor Babeş elemi és középiskolai tanulmányait Lugoson és Bécsben végezte, orvosi tanulmányait Budapesten kezdte, majd 1878-ban Bécsben fejezte be. Innen ismét a magyar fővárosba vezetett az útja: a budapesti orvosegyetem tanársegédjeként kezdte pályáját. Pesti munkássága mind oktatói, mind tudományos vonatkozásban igen gazdag, hiszen a kórbonctani kutatás mellett, egyik magyarországi úttörője lett az akkor még gyerekcipőben járó bakteriológiának is. 1880-ban egyetemi magántanárrá s a *Korányi* Frigyes vezette belgyógyászati klinika bakteriológiai laboratóriumának vezetőjévé, 1884-ben pedig a kórszövettan nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki. Önálló munkakört is kapott, a Stefánia kórház kórbonctani részlegének vezetésével bízták meg.

Gyors szakmai előrehaladásában jelentős szerepe volt *Markusovszky* Lajosnak, a magyarországi orvosképzés egyik irányítójának, az Orvosi Hetilap főszerkesztőjének. Neki köszönheti, hogy az 1882/83-as, majd az 1884/85-ös tanévben állami ösztöndíjat kapott német- és franciaországi tanulmányútjaira. Ekkor kötött személyes ismeretséget Louis *Pasteur*-rel és Robert *Koch*hal. Alkalma adódott a legkorszerűbb mikrobiológiai és kórszövettani módszerek tanulmányozására. Széles körű ismereteit látva, André Victor *Cornil*, a kórbonctan párizsi professzora felkérte a fiatal román tudóst, s együtt írták meg a *Les bactéries…*(A baktériumok) című munkát, a világ első bakteriológiai kézikönyvét. Az 1885-ben Párizsban megjelent munkát a Francia Akadémia Monthyon-nagydíjjal tüntette ki.

Budapestre való visszatérte után, 1886-ban Babeş megírta a *Bakteriológia rövid tankönyvé*t, amely nem csupán az első magyar nyelvű bakteriológiai kézikönyv, hanem világviszonylatban is az elsők között számon tartott eredeti alkotás. Budapesti munkásságának csúcspontja ez a mű, valamint a róla elnevezett egysejtű kórokozók (a Babesiák) felfedezése. A kormányzat megbízásából *Hőgyes* Endrével közösen Budapesten létrehozták a világ harmadik, veszettséget gyógyító Pasteur Intézetét. Babeşt 1887-ben Romániába hívták. A bukaresti egyetem bakteriológiai és kórbonctan professzorává nevezték ki. 1889-ben, amikor véglegesen lemondott pesti állásáról, az Orvosi Hetilapban közzétett nyilatkozatában köszönetet mondott mindazoknak, akik magyarországi évei alatt támogatták.

Bukaresti munkásságának mintegy négy évtizede alatt a vezetése alatt álló kórtani és bakteriológiai intézetben sokoldalú kutató, oktató és gyakorlati munka folyt. Babeş alapította meg az anatómiai társaságot, amely a romániai tudomány egyik legrangosabb fórumává vált. Elindította a külföldön is visszhangra talált orvosi közlönyét, az *Analele Institutului de Patologie şi Bacteriologie din Bucureşti*-t (1889). Hosszú ideig szerkesztője volt a *Roâania medicală* című folyóiratnak, s több más román tudóssal együtt a Párizsban megjelenő *Archives des scienses médicales* (1896) alapításában is részt vett. 1895-ben a Román Tudományos Akadémia tagjává választották.

Erdélynek Romániával történt egyesítését követően, 1919-ben, Babeş Kolozsvárra sietett, hogy egyik

szervezője legyen az ottani új román egyetemnek. Az idős tudós néhány hónapig oktatott is Kolozsvárott. Demokratikus hitét mi sem bizonyítja hívebben, mint az, hogy a románul még nem tudó magyar hallgatóinak készségesen demonstrált az anyanyelvükön. Élete végéig a magyar nép őszinte barátja maradt. Felesége, *Torma* Jozefa – *Torma* Károly, az ismert régész- és jogászprofesszor lánya – magyar volt. Az emlékiratok a Budapestről a román fővárosba áttelepedett *Lepp* Márton Károlyt említetik meg legbensőségesebb munkatársaként. Korának több magyar tudósával is állandó kapcsolatban állt. 1907-ben a budapesti Orvosi Egyesület tiszteletbeli tagjává választotta.

1926-ban, nyugdíjaztatása után alig egy hónappal, 72 évesen egy szívinfarktus vetett véget az életének.

Buda, Szentháromság tér

A Várban, a mai *Szentháromság tér 6*. sz. alatt működött a Budai Egyetemi Nyomda, amelyet – beleértve az erdélyi és a Kárpátokon túli román könyvnyomdákat is – a korabeli román könyvkiadás egykori legnagyobb központjaként tartanak számon.

A *Telegdi* Miklós, pécsi püspök által 1577-ben Nagyszombaton alapított, az ottani egyetemhez tartozó nyomdát 1777-ben *Mária Terézia* helyeztette Budára át. Ettől kezdve nemcsak az egykori Magyarországon élő nemzetiségek, de a szomszédos népek körében is közismertté vált. Jól bizonyítják ezt a moldvai udvarnagy, Alexandru *Beldiman* Egyetemi Nyomdában nyomtatott román könyvei, vagy az olténiai bojár író, Dinicu *Golescu* ugyanitt megjelent nagysikerű műve, az „Însemnarea călătoriei mele" (Utazásom leírása) című könyve. A nyomda román könyveinek terjesztése érdekében Zaharia *Carcalechi* könyvügynök tette a legtöbbet, hiszen egész Havasalföldön és Moldvában árusította azokat. Példáját más bukaresti könyvkereskedők is követték.

Az Egyetemi Nyomda adta ki a magyarországi nemzetiségek – így az erdélyi görög katolikus románok – számára az egyházi, iskolai, tudományos, valamint szépirodalmi és ismeretterjesztő jellegű román nyelvű könyvek nagy részét. Ezek többségét az akkori szokásnak megfelelően cirill betűkkel nyomták, de számos latin betűs román kiadványt is közreadtak.

Az 1780-tól 1830-ig eltelt ötven évben hozzávetőleg 200 román nyelvű könyv jelent meg itt, míg a XVII. század közepétől ugyaneddig az időpontig Bukarestben közel 300, Jászvásáron mintegy 270, Nagyszebenben pedig megközelítőleg csak 190 darab. 1806 és 1818 között akadt olyan év, amikor tíznél is több román nyelvű mű hagyta el az Egyetemi Nyomdát. Egy olyan szertartáskönyv is megjelent itt, amelyet a Kárpátokon túli románoknak szántak.

A felvilágosodás eszméit a románoknál elsősorban az ún. Erdélyi Iskola írói, Samuil *Micu-Clain*, Gheorghe *Şincai* és Petru *Maior* képviselték. Tudományos pályájuk, munkásságuk kibontakozásában fontos szerepet játszott a Budai Egyetemi Nyomda, amelynek valamennyien alkalmazottai, revizorai, cenzorai, korrektorai voltak. E tényre az épület oldalán ma márványtábla emlékeztet. Nekik is itt jelent meg néhány jelentős kötetük (pl. Micu-Clain: A románság történelme; Şincai: A románok és többi népek krónikája; Micu-Clain–Şincai: Elementa linguae daco-romanae sive valachiae).

Az Erdélyi Iskola képviselői bizonyították be először a románság, történeti és nyelvészeti értelemben vett latin eredetét, ami az erdélyi, a moldvai, a havasalföldi románság kulturális és nemzeti fejlődésében is fontos szerepet játszott. Az 1794-ben *II. Lipót* császárnak írt kérvényükben (Supplex Libellus Valachorum) azt kezdeményezték, hogy a románság is képviselhesse magát az erdélyi társadalmi és politikai életben.

A nyomda román kultúrára gyakorolt hatását a román nép legnagyobb történetírójának szavai is megerősítik. Nicolae *Iorga* szerint sokan ide küldték el kéziratait és itt született meg a román népi könyvtár létrehozásának, valamint egy román újság alapításának gondolata is. Budára jöttek kiadni műveiket a bánáti románok, de a román fejedelemségek utazói is megálltak Budán román könyvet vásárolni.

Budavári Palota

Az Országos Széchényi Könyvtár, melynek alapjait 1802-ben *gróf Széchényi* Ferenc rakta le, jelenlegi helyén, a *Budavári Palota F-épület*ében 1985 óta működik. Itt őrzik a *Todoreszku-könyvgyűjtemény*t is, amely az intézmény egyik legjelentősebb magánadománya.

Dr. Todoreszku Gyula 1866. augusztus 16-án született Budapesten. Gazdálkodó édesapja fiatalon került Pestre és Erdélyben maradt családjával ellentétben, nevét magyarosan írta. Fia, Todoreszku Gyula édesapja kívánságára a türingiai Schnepfenthalban végezte felsőbb tanulmányait. Amikor szülei egyszer meglátogatták, olyan elragadtatással szemlélt egy régi könyvet az antikváriumban, hogy megvették neki. Ez a bőrkötéses német nyelvű biblia oltotta

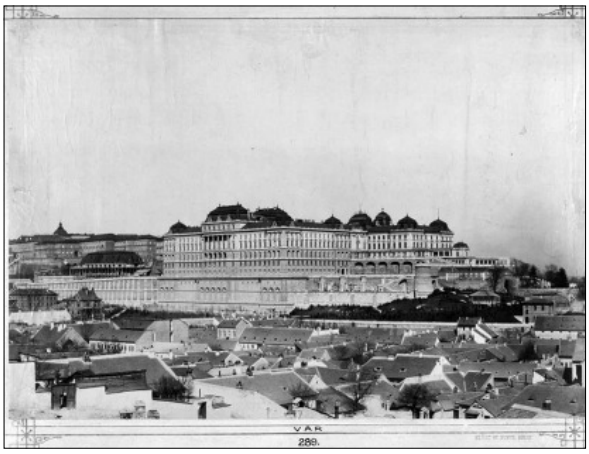

A budai Vár, Klösz György Gyűjtemény

Iosif Vulcan

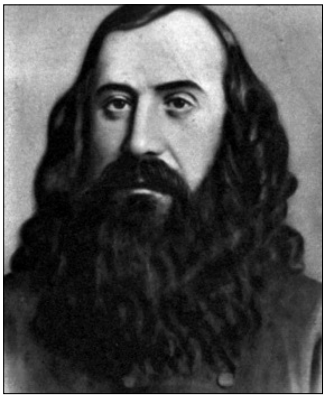
Eftimie Murgu

Octavian Goga

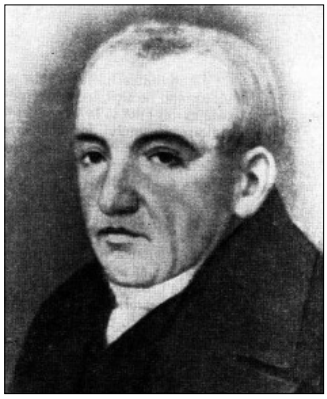
Petru Maior

belé egy életre a könyvek iránti rajongást. Amikor 1892-ben jogi doktorrá avatták, a magyar és román nyelv mellett már németül, franciául és angolul is megtanult. Joghallgatóként is szenvedélyesen gyűjtötte a könyveket, zsebpénzét jórészt e kedvtelésére áldozta. Állandó összeköttetésben állt müncheni, londoni, firenzei és más külföldi antikváriusokkal, de megbízottai idehaza is járták az országot. Szenvedélye nemcsak a könyvek restaurálására és tisztítására terjedt ki. „Újjászületett" könyveit igyekezett megfelelő köntösbe öltöztetni. Ezüstveret, bársony, zománcdíszítés vagy bőr burkolta könyveit, dús aranyozással, hogy értékükhöz illő kötésben sorakozzanak a polcain. Ilyen szép kötésű könyvek akkoriban még az egyetemi vagy az akadémiai könyvtárban sem voltak. Páratlanul értékes és szép könyvtárat hozott össze. Szakmai körökben egyre jobban felfigyeltek rá. Igyekeztek bevonni a közéletbe is, de ő minden ilyen próbálkozásoknak ellenállt. Gyűjtőszenvedélyét az I. világháború idején egyre nehezebben tudta csak folytatni. Forrásai rendre elapadtak, így tudományos munkássággal kárpótolta magát. Megkezdte a régi magyarországi nyomtatványok papírvízjegyeinek nyilvántartásba vételét, s ezekből mintegy ezer darabot le is másoltatott. Másik nagy terve a „*Magyar nyomdászat története*" című hatalmas munka megalkotása volt, ebben azonban korai halála megakadályozta.

A háborút, majd az azt követő közállapotokat nehezen tudta elviselni, s ez elméje elborulásához vezetett. 1919. november 27-én hunyt el. A csaknem három évtizedes gyűjtőmunkája befejezetlen maradt. Végakaratának megfelelően özvegye a felbecsülhetetlen értékű könyvgyűjteményt, a tárolására szolgáló bútorokkal együtt az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta. Vállalta a restaurálási és kötési munkák összes költségeit is. Todoreszkut ezért posztumusz miniszteri tanácsossá és a Széchényi Könyvtárat akkor kezelő Magyar Nemzeti Múzeum tiszteletbeli igazgatójává nevezték ki.

Dr. Todoreszku Gyula érdemeit a múzeum és könyvtár akkori igazgatója, a jeles nyelvész, *Melich* János a következőképpen foglalta össze: „*Az évek során át folytatott céltudatos munkával Todoreszku Gyula olyan nagy értékű, olyan ritkaság- és unikumkönyvtárat hordott össze, amilyet eladdig a legjelesebb magángyűjtők nem gyűjtöttek volt egybe. S hogy a gyűjtemény halála után is az ő szándékai és eszméi keretében továbbra gyarapodhassék, özvegye nemes elhatározással évente tízezer koronát adományoz az Országos Széchényi Könyvtárnak… Todoreszku Gyula és neje, Horváth Aranka a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának legnagyobb adományozói közé tartozik.*"

A könyvtárnak adományozott gyűjtemény egyes darabjairól az özvegy száz lapot kitevő katalógust készített, amely a „Régi magyar könyvtár" első kötetében felsorolt művekből 632 kötetet, a Magyarországon nyomtatott idegen nyelvű régi könyvek közül pedig több mint 530-at tartalmazott. Ezek között nagyon sok volt a régi román könyv is. Az összesen 1247 művel, *gróf Széchényi* Ferenc és *gróf Apponyi* Sándor után, Todoreszku Gyula az Országos Széchényi Könyvtár harmadik legnagyobb adományozója. A Kerepesi temetőben, szülei és két, kisgyermek korában elhunyt testvére mellé temették. Sírkövén ma is olvasható: „*Tetteiben neve él s messzi korokra ragyog".*

A Tabán és a Krisztinaváros

Az Erdélyi Iskola három kiemelkedő egyéniségei közül kettőt, Samuil Micu-Claint és Petru Maiort, a budai Egyetemi Nyomda román munkatársait is a *tabáni katolikus templomban* temették el. Sírjaik – miként a régi Tabán is – azóta eltűntek.

Glück Jenő aradi történész, 1991-ben a tabáni Római Katolikus Templom levéltárában végzett kutatása alkalmával a halotti anyakönyv IV. kötete 701. oldalán rábukkant arra a bejegyzésre, amely Samuil Micu-Claint 1806. május 15-ei, *Görgey* Martin püspök által vezetett temetéséről tanúskodik. Földi maradványait a templom kriptájában helyezték nyugalomra. A halotti anyakönyv V. kötetének 110. oldalán található bejegyzés Petru Maior 1821. február 16-ai temetéséről, amelyet *Sztojkovics* püspök-helyettes jelenlétében végeztek el. A sír pontos helyét az ő esetében nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy a tabáni temető valamikor, a templom kertjében volt.

A *Városmajor utca 17-ben* lakott és 1870-ben itt is halt meg Eftimie *Murgu* román politikus, történész és országgyűlési képviselő. Murgu 1805 decemberében született egy bánsági kis faluban. Jogi tanulmá-

nyait először Szegeden, majd Pesten végezte. 1834-ben doktori címét is a magyar fővárosban szerezte meg. Értekezését nemzetközi jogból írta. 1836-1840 között Nicolae *Bălcescu*, a későbbi román forradalmár munkatársaként logikát és római jogot tanított Bukarestben. 1840-ben egy összeesküvésben való részvétel miatt kiutasították Havasalföldről. 1845-ig Lugoson tartózkodott és elsősorban a román ortodox egyház szerb fennhatóság alóli kivonásáért küzdött. Ezzel összefüggésben 1845 márciusában néplázítás vádjával letartóztatták és négyévi börtönbüntetésre ítélték.

Néhány magyar történelemkönyvben azt olvashatjuk, hogy *Táncsics* Mihállyal együtt 1848. március 15-én szabadult ki börtönéből. Az igazság azonban az, hogy csak három héttel később került erre sor. A pesti román lelkész, Sigismund *Pop*, a vármegyei választmány április 6-i ülésén tette szóvá hogy Murgu még mindig politikai fogolyként sínylődik. A testület azonnal felkarolta a magyarbarátságáról ismert politikus ügyét, s két nap múlva, a kiszabadítására együtt felvonuló magyar és román fiatalok jóvoltából, neki is olyan diadalmenetben lett része, aminőben Táncsicsnak volt a forradalom kitörésekor. Eftimie Murgu tovább küzdött a románság egyházi önállóságáért és a román nyelv közigazgatásban történő alkalmazásának jogáért. Az első, 1848-as népképviseleti országgyűlésben Lugos választókerületében választották képviselővé. A magyar-román együttműködés elkötelezett híveként számos magyar szavazatot is elnyert. 1849-ben követte a kormányt Debrecenbe, majd Szegedre is, ahol július 28-án elfogadták a nemzetiségi törvényt. Ennek szövegével még aznap elindult Avram *Iancu*hoz, de a román felkelés vezetője és a magyarok közötti közvetítési kísérletét a cári csapatok előrenyomulása meghiúsította.

A szabadságharc leverése után Murgut forradalmi tevékenységéért a Habsburg reakció halálra ítélte, de ezt 1851-ben kegyelemből négyévi várfogságra enyhítették. 1853-ban szabadult. Utolsó éveiben visszavonultan Vácott és Budán élt. 1870. május 12-én Városmajor utcai házában hunyt el. A Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra. Halála után 62 évvel exhumálták és földi maradványait a lugosi temetőbe szállították.

Irodalom

Adalékok a Belváros történetéhez, II. kötet – Budapest, 1993.
Albrecht Dezső: A román diákmozgalom története – Magyar Kisebbség, 1929. január 16.
Asimakopoulou Fotini: Sina György, a „hódító balkáni orthodox kereskedő" – Budapesti Negyed, 2006/4.
Berényi Maria: Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea – Giula, 2000.
Botiş Teodor: Monografia familiei Mocioni – Bucureşti, 1929.
Déry Attila: Belváros-Lipótváros V. kerület. Budapest építészeti topográfia 2. – Budapest, 2005.
Domokos Sámuel: Tipografia din Buda – Giula, 1994.
Erki Edit: A Gresham és a Nákó – Népszabadság, 1998. november 5.
Füves Ödön: A pesti görögök iskolái – Különnyomat az Antik Tanulmányokból, 1972.
Füves Ödön: Görögök Pesten (1686-1931) – doktori értekezés 1972., MTA Kézirattár
Füves Ödön: Pesti görög háztulajdonosok – Antik Tanulmányok, 1970/1.
Füves Ödön: Statisztikai adatok Pest és Buda 1687-1848 közt polgárjogot nyert görög származású lakosairól – Klny. az Antik Tanulmányokból, 1962.
Glück Eugen: Informaţii în legătură cu actele de deces ale lui Samuil Micu-Clain şi Petru Maior – Noi, 1992, ápr. 17.)
Goga Octavian: Fragmente autobiografice, Mărturisiri literare – Bucureşti, 1971.
Pásztor Mihály: A százötven éves Lipótváros – Budapest, 1940.
Tarr László: A régi Váci utca regényes krónikája – Budapest, 1984.
Triteanu M.: Luceafărul (1902-1920) – Bucureşti, 1972.
Veress Endre: A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai – Budapest, 1982.